

Stát versus novinář

Uběhne dvě stě let od narození novináře Karla Havlíčka Borovského, jehož perzekucí si tehdejší rakouská monarchie podřezala větev sama pod sebou

JAN H. VITVAR / FOTO MUZEUM VYSOČINY HAVLÍČKŮV BROD

J

ihotyrolský Brixen je půvabné městečko v Itálii kousek od rakouské hranice o velikosti Kutné Hory. Leží na soutoku dvou řek na dně horského údolí, obklopují ho dvoutisícové alpské vrcholy a nekonečné jabloňové sady, plynně se v něm mluví italsky i německy, čemuž odpovídá pestrost nabídky místní kuchyně. Vášniví lyžaři vědí, že právě Brixen je oním požehnaným místem, kde se dá z venkovního bazénu s horkou slanou vodou pozorovat západ slunce nad nejkrásnějšími sjezdovkami v Evropě.

Za časů nejslavnějšího obyvatele Brixenu Karla Havlíčka přezdívaného podle jeho rodné obce Borovský (1821–1856) turistický ruch pochopitelně ještě neexistoval. Město bylo devětkrát menší a z místních lákadel se nabízely jen pěší túry do okolních hor. To ale českého novináře nijak nelimitovalo, do hor s nadšením vyrážel a vzhledem k tomu, že rakouský státní aparát zajistil a zafinancoval i příjezd a pobyt Havlíčkovy mladé rodiny, valnou část své tři a půl roku trvající internace v Brixenu si podle dochovaných textů pochvaloval.

Realitu po Havlíčkově předčasné smrti nicméně vystřídala legenda. Víceméně až do roku 1989, tedy do doby, než se mohli Češi v Brixenu na vlastní oči přesvědčit o jeho krásách, přetrvával v obecném povědomí obraz krajana utýraného v nehostinném vyhnání až k smrti, jak se zpívalo ve známém kramářském hitu Spi, Havlíčku vzniklém nedlouho po jeho skonu: „Chtěl jsi vlasti blaho přát / za to musels na věčnost se brát.“ Dvě stě let po Havlíčkově narození, jehož výročí připadá na tuto neděli, dobře víme, že

to je jen mýtus. To však neznamená, že bychom na odkaz jednoho z největších Čechů měli zapomenout. Ten má totiž k mýtu daleko. Je reálnou zprávou o statečném jedinci, který svou kritikou vládnoucího režimu předběhl dobu o desítky let a coby žurnalista dostal alespoň na chvíli české země na poli občanského aktivismu na úplné evropské čelo.

Deník života národů

Leopold von Sacher-Masoch se proslavil jako autor románu *Venuše v kožichu*, díky kterému celý svět označuje zálibu v drsných sexuálních praktikách aplikovaných na vlastním těle jako masochismus. To byl ovšem Leopold mladší. Jeho stejnojmenný otec byl nenápadným, pro náš příběh ovšem zcela klíčovým rakouským úředníkem, který v Havlíčkově době šéfoval pražské policii. Jak dokládá historik Michael Borovička v čerstvě vydané studii *29. 7. 1856 – Smrt Karla Havlíčka Borovského*, byl to právě Leopold von Sacher-Masoch, kdo dostal Havlíčka, v jehož novinářských textech monarchie správně rozpoznala zásadní nebezpečí pro svou stávající existenci, do Brixenu.

Dosud se soudilo, že novinář si svou internaci, respektive „konfinaci“, jak se právním jazykem úředně nařízenému pobytu s omezeným pohybem říká, vysloužil po vyhraném soudu v Kutné Hoře z listopadu 1851. Ocitl se před ním za svou předcházející novinářskou činnost, již podle obžaloby „vyzýval k neposlušnosti vůči úřadům a vyvolával nedůvěru a odpor k vládě“. Novinárem na plný úvazek byl sice jen šest let, nebyl to ale jeho první soud, protože v žaludku státního aparátu ležel celou dobu, kdy veřejně publikoval. Co rakouské úřady na Havlíčkovi tak dráždilo?

Už od roku 1846, kdy začal řídit Pražské noviny, v něm establishment vycítil nebezpečného protivníka. Havlíček nebyl zastáncem „sentimentálního vlastenectví“ národních buditelů typu Josefa Kajetána Tyla, naopak se vůči nim vymezoval. Bylo mu protivné vystačit si s představou, že je českému národu předurčené trpět pod rakouskou nadvládou a opájet se vzpomínkami na dávnou samostatnou minulost. Nebyl však ani radikálem žádajícím návrat do hranic svobodného státu.

Spolu se svým přítelem Františkem Palackým definoval jako obecný národní program takzvaný austroslavismus.

Karel Havlíček před porotou Kutnohorskou.

Za nadšeného jásotu publika. (Vítězný soud z roku 1851)

Byla to na svou dobu velmi liberální myšlenka, že Češi zůstanou součástí habsburské monarchie, s ostatními slovanskými národy, jež v monarchii tvořily nadpoloviční většinu obyvatelstva, však budou směřovat k nesrovnatelně většímu kulturnímu a politickému sebeuplatnění. K němu měly zásadně napomáhat právě svobodné noviny, které podle Havlíčka mají být „památníkem, deníkem života národů, věrným a pokud možno úplným ohlasem všeho důležitého, co se děje“. Čili nikoli jako dosud buď hlásnou troubou vídeňské vlády, nebo naopak idealizovaným kanálem šířícím, že „co je české, to je hezké“. Právě tenhle moderní postoj, jenž mohl monarchii proměnit ve federaci rovnoprávných národů, Vídeň děsil.

V revolučním roce 1848 byl Havlíček odpovědným redaktorem a majitelem prvního regulérního českého deníku *Národní noviny*. A zároveň zemským poslancem zvoleným za Čáslavsko. Tehdy byl poprvé na pět dní uvězněn za kritiku knížete Alfreda Windischgrätze, který nechal během potlačeného povstání v Praze rozstřílet mimo jiné budovu Královských lázní, kde sídlila Havlíčkova redakce. Z vězení Havlíčka dostalo svolení říšským poslancem, jímž byl do prosince stejného roku, kdy se vzdal mandátu, aby se mohl věnovat novinám.

**Bezprecedentní
tajnou rezoluci
o internaci
podepsal sám
císař František
Josef I.**

Ty se po rozprášené revoluci ocitly pod drtivým tlakem. Na jaře 1849 byl v Praze vyhlášen výjimečný stav, vojenské velení okamžitě zastavilo vydávání *Národních novin*, Havlíčkovi s nedávnou poslaneckou zkušeností za zády se však podařilo osobně přesvědčit ve Vídni ministra vnitra Alexandra Bacha, aby zákaz zrušil. V létě se kvůli svým textům dostal znovu na čtrnáct dní do vězení. Z dnešního

pohledu je až bizarní, jakým způsobem se snažila Vídeň Havlíčkovi znemožnit práci. Bach se například pokusil přes prostředníka od novináře *Národní noviny* koupit. Když Havlíček odmítl, nechal Bach v lednu 1850 vydávání jeho deníku vojenskou správou Prahy zastavit.

Havlíček byl nejen mistrný satirik, ale i obratný taktik. Z obav z vypuknutí další revoluční vlny vyhlásilo Rakousko výjimečný stav v Praze, Olomouci, Hradci Králové, Terezíně a Josefově, čili v pevnostních městech.

Tam mohlo jejich velení rozhodovat z minuty na minutu bez ohledu na ústavní práva, kdokoli mohl být kdykoli zatčen jen za podezření z nezákonné činnosti, což platilo i pro noviny: stačilo jen přesvědčení vojáků, že by mohli novináři svými texty nějak škodit, a vydávání novin jim nehledě na svobodu tisku zakotvenou v ústavě zakázali. Havlíček se

proto přesunul do Kutné Hory, kde tato svoboda dál platila. V květnu 1850 tu vyšlo první číslo jeho nové politické revue Slovan.

Havlíček na jeho stránkách tvrdě kritizoval rakouskou snahu „normalizovat“ po revoluci poměry zpět do absolutistické despotie. Ostrými črtami tepal i katolický klér či komunismus, k němuž vládu ve Vídni přirovnal: „Jako první komunista běže sobě pod jménem daní, neb konfiskací, neb expropriací atd. jmění cizé podle uznání svého, a nikdo nesmí ani slovem se ozvat proti tomuto nesmírnému komunismu.“

Když v únoru 1851 úřady zakázaly vydávat konkurenční radikálně demokratický Pražský večerní list, byl Havlíčkův Slovan jediným českým svobodným médiem v zemi. Po pár měsících se však vzdal i Havlíček. V srpnu 1851 přestal Slovan z vlastního rozhodnutí vydávat a tím ukončil svou novinářskou kariéru. Se svým bratrem se chtěl pustit do podnikání, jeho snem bylo pronajmout si statek a žít z toho, co přinese úroda. A právě v tuto chvíli vstoupil do Havlíčkova osudu Leopold von Sacher-Masoch.

Všeho se zdržeti

Šest let četby Havlíčkových textů o občanské společnosti, jež by měla být základem státu, a nikoli naopak, vůdcům monarchie bohatě stačilo na to, aby se s jeho odchodem do novinářského důchodu nespokojili. V roce 1851 mu koneckonců bylo teprve třicet a svůj názor stáhnout se mohl český rebel kdykoli změnit (a to ještě nemohli úředníci tušit, že měl Havlíček v genech předurčenou dlouhověkost: jeho matka se dožila triadevadesáti, bratr devětaosmdesáti a sestra jednaosmdesáti let). Rozhodli se s ním proto exemplárně skoncovat.

Sacher-Masoch coby ředitel pražské policie navrhoval už v roce 1849 Havlíčka jednoduše vyhnat z Čech a tím se zbavit jeho vlivu na obyvatele. Tehdy to český zemský prezident Karl Mecséry zatřhl, protože na to neměl žádnou oporu v zákoně. Se stejnou myšlenkou za Mecséry, jenž se mezitím stal prvním místodržitelem v Čechách, zašel Sacher-Masoch znovu v létě 1851. Věděl, že se v Kutné Hoře chystá s Havlíčkem velký proces, v němž mu za pokus v jeho dosavadních textech „vštípít jiným spoluobčanům nechut ke způsobu vlády a státní správě“ hrozilo až pět let kriminálu. Sacher-Masoch ale správně tušil, že podle platného práva bude Havlíček ze všech obvinění osvobozen. Což se také v listopadu v nadšeného jásotu přihlížejícího publika stalo. Nastal tedy čas realizovat jeho dva roky starý plán.

Nápad byl předložen ministrovi vnitra Bachovi, který se nad ním na začátku prosince sešel s předsedou rakouské vlády Felixem Schwarzenbergem. A už 6. prosince 1851 císař František Josef I. osobně podepsal návrh tajné rezoluce, která bezprecedentně povolovala konfinaci státu nebezpečných osob, u nichž přitom neexistovaly žádné právní důkazy o jejich nebezpečnosti. Spolu s redaktorem štyrsko-hradecké revue Urchristentum Antonem Kutscherou byl Havlíček první obětí tohoto právního triku (jež o 126 let později okopirovali čeští komunisté, když spustili svou vystěhovaleckou akci Asanace zaměřenou proti disentu). Kutschera zamířil na tři roky do dolnorakouského Sankt

Výzvy k neposlušnosti.

Pöltenu, Havlíček na tři a půl ještě o kus dál do jihotyrolského Brixenu.

„Deportace jej překvapila a šokovala. Očekával sice, že mu po vyhraném soudu v Kutné Hoře pokoj nedají, ale spíše se připravoval na další soudní procesy,“ píše ve zmíněné knižní novince *Smrt Karla Havlíčka Borovského* historik Michael Borovička. Ostatně 23. prosince 1851, čili okamžitě po příjezdu do Brixenu, kam jej doprovodil legendární policejní komisař František Dederá, Havlíček v dopise Františkovu Palackému napsal: „Nedal jsem ze své strany ani nejmenší zámluky neb příčiny k takovému nakládání se mnou: od té doby, co jsem Slovana vydávati přestal, choval jsem se zcela politicky tiše a v Německém Brodě měl jsem úmysl tuto zimu ve vsi tichosti seděti mezi knihami.“ Vídeňská vláda to zjistila až po mnoha letech. Ale právě svým rozhodnutím poslat „ztišeného“ Havlíčka do vyhnanství si sama pod sebou podřezala jednu z křehkých větví, na nichž v druhé polovině 19. století čím dál chatrnější monarchie seděla.

Nejde jen o to, že Havlíček v Brixenu napsal geniální *Tyrolské elegie, Křest svatého Vladimíra a Krále Lávu*, jejichž opisy se v českých zemích posléze širily jako předobraz pozdějšího samizdatu. „Čert ví hoвно, co Bůh dá, jest staré přísloví, hodící se nyní výborně na mne,“ napsal svým typickým stylem v jednom z dopisů z Brixenu, aniž

věděl, že Bůh mu zrovna dává šanci na druhý, pro něj hodně krutý, ale pro zdejší společnost ve výsledku mnohem zásadnější život.

V Praze poměry po jeho deportaci přituhly, silvestrovskými patenty se Rakousko vrátilo k předrevolučnímu absolutismu, zrušilo porotní soudy typu toho kutnohorského a začalo se bránit stavbě Národního divadla, na něž místodržitel Mecséry zakázal vybírat peníze po domech. Ačkoli obyvatelé českých zemí z policejních hlášení do Vídně vyznívali coby lidé, kteří se „většinou starají jen o své hmotné záležitosti“, tlak moci vedl k jejich rostoucí emancipaci – zvláště poté, co kvůli horšící se ekonomice monarchie došlo k obrovskému zdražování.

Návrat Havlíčka do země tak opatrné úřady povolily až poté, co se zkraje roku 1855 oficiálním písemným slibem zavázal „ve svém klidném soukromém žití se všeho zdržeti, čímkoli by veřejné ohledy porušeny býti mohly“. Karel Havlíček tím Vídně slíbil, že už se k novinářině nikdy nevrátí. Měl k tomu pádný důvod: do Prahy už v září 1854 odcestovala jeho žena Julie s dcerou Zdenkou, protože začala trpět dušností a Havlíček se bál, že by neovládla přejezd zasněžených Alp, kdyby v zimě došlo k jeho vyhlášenému návratu. Závazek stáhnout se z veřejného života Havlíček znovu podepsal v květnu 1855 a okamžitě mu byl povolen návrat. Nevěděl ale, že hlavní důvod k němu už je navždy pryč. Julie Havlíčková měsíc před získáním povolení umřela na tuberkulózu, aniž měl kdokoli z jeho okolí srdce to dát Havlíčkovi do Brixenu vědět.

Přivlastněný mučedník

Legenda říká, že se po příjezdu domů Havlíčkovi radikálně přitížilo nejen kvůli smrti jeho ženy a nemožnosti psát, ale i kvůli tomu, že se k němu nikdo nechtěl znát z obav o svou bezpečnost. Je to sice opět jenom právě legenda, ale i díky popularitě knihy spisovatele Jiřího Moravy *C. k. disident Karel Havlíček* z roku 1991 stále živá. Nová studie Michaela Borovičky dokládá, že z úředně přiděleného pobytu v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě často jezdil do Prahy a jedině, na co si prokazatelně stěžoval, nebyl nezáměr přátel, ale zákaz úřadů přestěhovat se do hlavního města, kde by si na rozdíl od Brodu mohl najít dobrou práci. „Hnat před soud dějin lhotejnou českou společnost jako viníka Havlíčkovy tragédie je nejen hloupé a nespravedlivé, ale především je to v rozporu se skutečností. Ostatně přímé Havlíčkově svědectví o tom, že se lidé bojí s ním stýkat, a proto se mu vyhýbají, nemáme,“ píše Borovička.

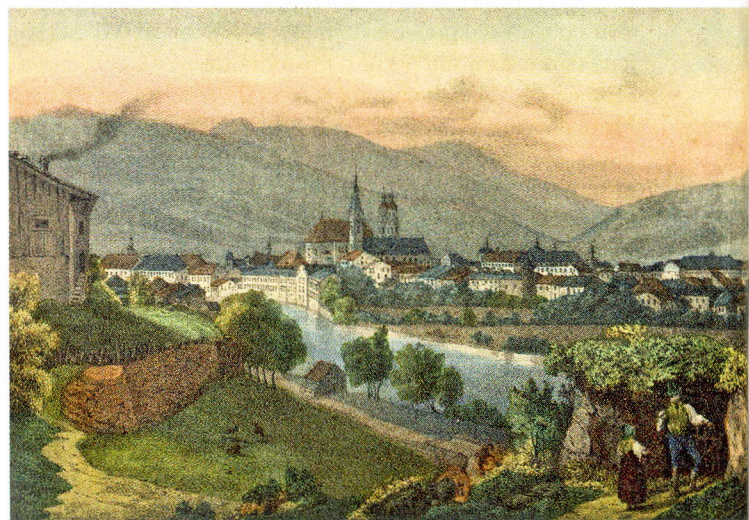
Tuberkulózou se – teď už bývalý – novinář Havlíček nakazil v Brixenu od své ženy. Rok po návratu do Čech začal při dávivém kašli vyplivovat krev a lékaři ho poslali na měsíc do lázní v Chuchli. Když se nemoc zhoršila, místodržitel Mecséry mu povolil měsíční kúru v lázních ve Šternberku. Dvacátého druhého července 1856 si v nich vyhublý a bezmocný Havlíček v návalu zoufalství vzal osm prášků na spaní plných morfia. Probudil ho až po dvou dnech osobní lékař, který za ním dorazil z Prahy a rozhodl se ho okamžitě převézt do hlavního města. Karel Havlíček Borovský zemřel 29. července, aniž by znovu nabyl plného vědomí.

S Dederou do vyhnanství...

... kde vznikly Tyrolské elegie...

... a kde okolí lákalo k procházkám.

Prahou a dalšími městy se krátce nato začala šířit zvěst, že Rakousko přivedlo českého hrdinu až do hrobu. Jeho pohřeb se proto stal národní manifestací, jakou země nezažila od revoluce v roce 1848. Policejní záznamy prozrazují, že se jí účastnili František Palacký, Karel Jaromír Erben, Václav Hanka, Josef František Frič nebo Božena Němcová se svým mužem Josefem – ten následně dostal osm dní vězení za to, že rozdával kolemjdoucím úmrtní oznámení a tisícíhlavý pohřební průvod nabádal, aby smekl.

Jen pár dní předtím zemřel v naprosté bídě autor textu české hymny Josef Kajetán Tyl, přesto se národním mučedníkem číslo jedna stal jeho kritik Karel Havlíček. Proč? Také tuto odpověď nabízí historik Borovička: „Protože zde chybělo ono ‚cizí zavinění‘ smrti, jež je pro mučednickou legendu nezbytné. A samozřejmě i proto, že Havlíček byl fenomenální žurnalista a básník, který dokázal oslovit široké publikum, kdežto Tyl jako autor záhy upadl do bezvýznamnosti.“

Posmrtná sláva Karla Havlíčka se krajinou šířila stejně rychle jako zmíněný sentimentální cajdák Spi, Havlíčku. Nikdo se nehlásil k faktu, že se hned dvakrát vzdal novinářské dráhy, aby měl klidnější soukromý život. Jinak ale Havlíčka respektovaly všechny režimy. Pro budoucího prezidenta osvoboditele T. G. Masaryka byl předchůdcem jím vzývaného politického realismu, pro první republiku bojovníkem proti monarchii (byl po něm pojmenován střelecký pluk československé armády), pro komunisty čelný ateista kritizující všechna náboženství světa. Ani jedno nebyla pravda, tak už to ale u mučedníků bývá, že si z jejich životů lidé berou jen to, co se jim hodí.

Málokdy se přitom zdůrazňovala věc, která je na Karlu Havlíčkovi inspirativní dodnes. Že totiž jakákoli perzekuce nepohodlného občana ze strany státu se vždy obrátí právě proti jeho režimu. Kdyby Havlíček neumřel na tuberkulózu, celý jeho příběh by měl úplně jiné vyznění. Spojení jeho smrti se silovým aparátem vládnoucího režimu nicméně sebevědomí zdejší občanské společnosti zvedlo zhruba tak rychle a radikálně, jako když se v listopadu 1989 zemí šířila fáma, že byl na Národní třídě policií umlácen student Martin Šmíd.

Najednou se ke statečnému novináři hlásili i lidé, kteří mu během kariéry nedokázali přijít na jméno už jen kvůli tomu, že při schopnosti brilantně formulovat jakékoli své vnitřní přesvědčení víceméně zcela ignoroval argumenty protivníků, jimž se maximálně dokázal vytříbeně vysmát. Karel Havlíček Borovský nepatřil k nejpozornějším posluchačům cizích myšlenek. Na druhou stranu měl obrovský pozorovací talent doprovázený až nepochopitelně intuitivní předjímavostí. Kupříkladu během svého pobytu v Rusku ve čtyřicátých letech dokázal jako jeden z vůbec prvních lidí v této zemi a vůbec Evropě správně rozpoznat, že z východního souseda nekouká přes veškerou slovanskou přízřenost nic dobrého.

Z dnešního pohledu je zvláštní, že právě tuhle antiruskou linku nedokázalo Bachovo absolutistické Rakousko využít ve svůj prospěch. Stačilo místo internace Havlíčkovi třeba nabídnout, aby své čtenáře strašil jen vnějším, nikoli vnitřním nebezpečím, jak to v následujících desetiletích dě-

Co Bůh dá? (Dopis bratrovi z Brixenu)

laly generace povolných novinářů. Bachovi úředníci se o to ani nepokusili. Ale třeba jen věděli, kam by je s tím nejspíš poslal autor veršů: „Ach, ty vládo, převrácená vládo! / národy na šňůrce vodit chceš, / ale čtyřmi koňmi bez opratí / vládnout nemůžeš!“ ●

WWW.RESPEKT.CZ/AUDIO

↓ INZERCE

RS009345

Místo, které vás rozzáří

Nová kavárna v Jáchymově
se stříbrnou štolou z 16. století
a keramickou dílnou
Jáchymov, Mincovní 33